

прозы и их украинских переводов согласно классификации Е. А. Селивановой, предполагающей разделение трансформаций на формальные и формально-содержательные.

Ключевые слова: трансформация, лексическое значение, денотат, коннотат, гипоним, гипероним, партоним, холоним, эквоним, кореферентные замены, коннотация, коннотативное значение, денотативная информация.

Mogiley I. I., Ponomarchuk A. S. LEXICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF THE ENGLISH LANGUAGE FICTION

Lexical transformations featuring both denotative and connotative ones are regarded as a subject matter of the article dealing with the latest classification of translation transformations by Prof. O. O. Selivanova. The paper considers the translated prose fragments of S. Plath's "The Bell Jar" in connection with their equivalence in two texts compared.

Keywords: denotation, connotation, denotative meaning, transformation, lexical meaning, hyponym, hyperonym, partonym, wholonym, equanym, denotative information.

УДК 811.111'373.612.2(045)

С. В. Цюра,

к. філол. н., доцент Черкаського
національного університету імені Б. Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ІЄРАРХІЧНОЇ БУДОВИ ПРОСТОРУ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ (на матеріалі роману Еріка Сігала «Клас»)

У статті досліджено особливості ієрархічної будови простору концептуальної метафори в романі Еріка Сігала «Клас». Оскільки процес утворення метафори як складової вербалізованих знань належить до виявів індивідуальної мисленнєвої діяльності, з'ясування її структурних особливостей у романі Еріка Сігала є шляхом до усвідомлення мислемовленнєвої творчості автора. У статті виділено центральні та периферійні концепти – референти метафор; здійснено їхню тематичну стратифікацію в межах системи, а також їхній кількісний аналіз. Основним висновком статті є те, що типовими для Е. Сігала при створенні метафор є референти, що експонують концептуальне поле «Світ людини», до якого включено інформацію про природні феномени, об'єкти природи, час і простір.

Ключові слова: концептуальна метафора, концепти, концептуальне поле, класи, підкласи, кластери, тематична стратифікація.

Постановка проблеми. Вивчення метафори у процесі наукового пізнання розглядалося, здебільшого, в межах філософії науки, проте поява теорії концептуальної метафори (ТКМ) Дж. Лакоффа та М. Джонсона дала поштовх виникненню нового підходу до розгляду проблеми метафоризації наукового знання, що відбулося в парадигмі сучасної когнітивної лінгвістики. У когнітивній

лінгвістиці *метафора* трактується, перш за все, як розумова операція над концептами, як засіб концептуалізації, який дозволяє осмислити ту чи іншу сферу реальності. Саме когнітивна лінгвістика представила метафору в дещо ширшому розумінні – як специфічний засіб пізнання і мислення. Згідно з ТКМ метафора є властивістю мислення, а метафоричні вирази і вислови в мові є лише поверхневим вираженням концептуальних метафор, що лежать в їх основі. Звідси, у межах ТКМ метафора здобуває нове визначення як «фозуміння та сприйняття однієї речі в термінах іншої» [13, с. 5]. Саме в цьому полягає новий підхід до проблеми метафори, який почав впроваджуватися порівняно недавно [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. Основною проблемою, яка потребує розв'язання, є виявлення способів одержання, обробки, зберігання й використання вербалізованої інформації. Займаючись вивченням способів отримання, переробки та зберігання інформації, когнітологи висунули ідею про існування певних форм репрезентації цих способів у мозку людини у вигляді певних структур свідомості.

Аналіз останніх досліджень. Когнітивна наука розв'язує проблеми, пов'язані з формуванням та функціонуванням цих структур. Найпростіший доступ до структур свідомості лежить через мову і, відповідно, лінгвістику. **Об'єктом** дослідження є семантика мовних одиниць, у яких відображені результати мовних досліджень. Концептуальний аналіз більшою мірою спрямований на пізнання *організації* знань про світ, ніж на його пояснення [3, с. 12]. Поняття про когнітивну метафору формувалося під впливом наукового теоретичного надбання, що міститься в численних роботах Д. Девідсона [2], Дж. Лакоффа та М. Джонсона [12; 13], Р. Ленекера, Дж. Купера [див. 9; 10]. За висновком А. Ченкі, у когнітивній лінгвістиці поняття метафори не обмежене її традиційною роллю в мові поезії; метафору розглядають як головний засіб нашої концептуальної системи, за допомогою якої ми розуміємо та сприймаємо один тип об'єктів у термінах об'єктів іншого типу [11]. Р. Е. Гаскелл доводить, що метафору слід сприймати як первинну когнітивну функцію, що є невіддільною від раціонального мислення в процесі формування понять [10, с. 23]. Із ним погоджується Дж. Маккормак, який розглядає метафору як пізнавальний процес, що поєднує мозок, інтелект і культуру у творчій свідомості мови. Він зазначає, що створення й розуміння метафори полягає в здатності встановити зв'язок між атрибутами референтів, які зазвичай не мають відношення один до одного [8, с. 368].

Актуальність статті зумовлена недостатнім вивченням концептуальної метафори в художньому тексті. **Мета** статті – проаналізувати ієрархічну будову концептуальної метафори у романі Еріка Сігала «Клас».

Виклад основного матеріалу. Хоча деякі з традиційних концепцій метафор можуть бути покладені в основу концептуального аналізу метафорічного перенесення значень, необхідно вирізнити асоціативно-польову та інтеракціоністську теорії. З позиції асоціативно-польової теорії метафору розглядають як взаємодію семантичних полів, що перетинаються в спільній асоціативній зоні [7, с. 20-21]. Згідно з інтеракціоністською теорією, структура метафори є тричленною: *X* (*tenor* – «зміст» – це ідея, навколо якої вибудована

метафора) *is like Y (vehicle – «оболонка»), концепт-корелят – ідея, що виражає цей зміст, «те, з чим порівнюється») in respect to Z (ground – основа метафори або спільна ознака) [7, с. 20].*

Матеріалом нашої статті є 510 концептуальних метафор, отриманих в результаті суцільної вибірки з роману Еріка Сігала «Клас». У ході аналізу метафор було встановлено низку концептів, що метафоризуються, (концептуальних референтів), їх тематичну стратифікацію в межах системи, а також їх кількісний аналіз. Практичне дослідження дозволяє розподілити референти метафор на 3 основних концептуальних поля:

1. Концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ
2. Концептуальне поле СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
3. Концептуальне поле ФІЗИЧНИЙ СВІТ

Концептуальні поля представлені однойменними концептуальними класами. Подальший розподіл здійснюється на основі принципів ієрархічної підрядності: у класах виділяються підкласи, які в подальшому розподіляються на кластери.

Концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ має наступну стратифікацію:

підклас СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ:

кластери: позитивні та негативні емоції
інтелектуальна сфера
кохання

підклас ПРОСТІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ:

кластери: будівлі та їх складові
дорога

підклас ЧАС ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ.

Підклас БУТТЯ ЛЮДИНИ представлений невеликою кількістю прикладів, тому розділяти його на кластери не є доцільним.

Концептуальний клас СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ представлений підкласами: КОНЦЕПТИ КУЛЬТУРИ, ДУХОВНІ АРТЕФАКТИ.

У концептуальному класі ФІЗИЧНИЙ СВІТ доцільно виділити такі підкласи: ФЕНОМЕНИ ПРИРОДИ, СВІТ ВЗАГАЛІ, ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ.

Найчисленнішими у творі виявлено приклади, що експонують концептуальне поле СВІТ ЛЮДИНИ (90,39%), до якого включено інформацію про природні феномени, об'єкти природи, час і простір:

George Keller's conscience ached (p. 424)

And yet his loneliness weighed heavily on him (p. 313).

Підклас ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ (35,49%) представлений наступними кластерами:

фізичні дії (32,35%)

A broad smile crossed her face (p. 65)

George's blood froze (p. 502).

мовна комунікація (3,14%)

Then, without having read a word or heard a note, he went straight to the heart of the matter (p. 282).

He too was at loss for words (p. 244).

Підклас ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДИНИ (32,16%) можна проілюструвати такими прикладами:

He wished the colonel's beat would slacken even lightly, but the man was an infernal metronome (p. 35);

But his daughter was the apple of his eye (p. 177).

Менш численними є підкласи:

СТАН ЛЮДИНИ (9,41%): *I knew you were in your special heaven (p.457)*

She was snow faced (p. 100);

Підклас СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ (7,25%) представлений наступними кластерами:

негативні та позитивні емоції (4,70%)

On the way to his eleven-o'clock lecture, the adrenaline began to flow on him again (p.304);

"Shit", Ted said half to himself, his euphoria suddenly tumbling into an abyss of desperation (p. 295).

інтелектуальна сфера (1,57%) (думки, пам'ять, розум, мислення, мрії, тощо)

As I sat at breakfast reading through the Crime, a sudden notion struck me (p. 58)

He unpacked a ridiculous number of books, all with carefully marked passages he could read aloud should he run out of ideas (p. 208).

поняття **кохання** (0,98%) було виділено в окремий клас. Це пояснюється тим, які емоції воно викликає від обставин: негативні чи позитивні.

Ted's growing involvement with Sara demonstrated the veridity of the platonic notion that love draws the mind to higher planes (p. 99);

Andrew didn't know love...is bosh (p.84).

Підклас ПРОСТІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ (2,35%) включає кластери:

будівлі та їх складники (2,57%)

The university was a tornado of rumors (p. 119)

The huge wood-paneled hall reverberated with the loud chatter of nervous freshmen (p. 31).

поняття **дорога** (0,78%)

Though it was early evening Berkley's main street was swarming with activity (p. 286)

Підклас ЧАС ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ (1,76%)

As years passed... (p. 339);

The spring belonged to Jason Gilbert (p. 98);

So, time is running out (p. 510).

Підклас БУТТЯ ЛЮДИНИ (1,96%):

All summer I had one foot in the future and the other in the past (p.163);

All in all, my life seems to be "a fun thing" (p.253).

Людина існує в середовищі та взаємодіє з ним. Фізичний світ та світ духовної культури, власне, і створюють це середовище.

Клас СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ (5,49%) налічує 28 прикладів, що розділені між двома підкласами: КОНЦЕПТИ КУЛЬТУРИ і ДУХОВНІ АРТЕФАКТИ. Поняття «культура» несе із собою принцип певного життєвого досвіду, який може бути реалізовано майже у всіх сферах діяльності людини.

Підклас ДУХОВНІ АРТЕФАКТИ (4,71%):

But the brilliance of the family tradition has grown dim with me (p. 2);

The feelings for tradition runs extremely deep (p. 15).

Підклас КОНЦЕПТИ КУЛЬТУРИ (0,78%):

And all these quiet, solid structures stood in vivid contrast to the frenetic kaleidoscope of student activities concentrated like the ancient Athenion agora... (p. 290).

Клас ФІЗИЧНИЙ СВІТ (4,12%) охоплює наступні підкласи:

Підклас ФЕНОМЕНИ ПРИРОДИ (1,77%):

When he emerged a chilly darkness had descended upon the city (p. 51);

The skies belong to Israel (p. 319);

They drove back Sunday afternoon and reached Oxford just as darkness was approaching (p. 381).

Підклас СВІТ ВЗАГАЛІ (1,57%):

They were about to learn that the world did not spin uniquely around them (p. 32);

The world has got to give us a credit for ensuring freedom of religion here (p. 400);

Maybe when you grow up, the world will have finally come to its senses (p. 399).

Підклас ОБ'ЄКТИ ПРИРОДИ (0,78%):

When they withdrew, nothing but sand stood between the two countries (p. 318).

Концептуальна метафора має антропоцентричний характер і є вербалізованим виявом особистісного начала автора, тобто вона характеризує систему світовідчуттів і засобів втілення авторської інтерпретації феноменів довкілля у мовному матеріалі. Таким чином, метафоричні структури репрезентують знання, які невіддільно пов'язані з творцем метафори.

Висновки. Проаналізувавши мовний матеріал, ми виявили, що серед концептуальних полів поле СВІТ ЛЮДИНИ є найчисленнішим. Найбільшою кількістю прикладів у цьому полі репрезентовані класи: Діяльність людини – 181 (35,49%), Характеристика людини – 164 (32,16%), Стан людини – 48 (9,41%) та Свідомість людини – 37 (7,25%). Концептуальне поле СВІТ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ становить 5,49% від загальної кількості прикладів. Концептуальне поле ФІЗИЧНИЙ СВІТ представлене 4,12% прикладів від загальної кількості. Це свідчить про те, що індивідуальному стилю автора характерна спрямованість на людину, її внутрішній світ.

Література

1. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153 – 173.
2. Дэвидсон Д. Что означают метафоры / Д. Дэвидсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 173 – 193.
3. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика : принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лингвистичні студії. – Черкаси : ЧДУ, 1997. – Вип. 2. – С. 3 – 12.

4. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: к вопросу об уровнях концептуальных моделей / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Черкаси : ЧДУ, 1997. – Вип. 3. – С. 3 – 11.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка : Фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2004. – Вип. 9. – С. 81 – 92.
6. Жаботинська С. А., Плахотнюк Є. І. Вивчення іноземної мови дорослими : нейрокогнітивний ракурс / С. А. Жаботинська, Є. І. Плахотнюк // Мовознавчий вісник. – Черкаси: ЧНУ, 2016. – Вип. 21. – С. 7 – 17.
7. Колесник Д. М. Концептуальное пространство авторской метафоры в творчестве А. Мердок / Д. М. Колесник : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Черкасы, 1996. – 285 с.
8. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 235-283.
9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология (монография) / Е. А. Селиванова – К. : Изд-во Украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
10. Сычев О. А. Когнитивная теория метафоры Р. Е. Гаскелла / О. А. Сычев // Социальные и гуманитарные науки : Зарубежная литература. – Серия 6 : Языкознание. – М. : Наука. – 1993. – №1. – С. 23-27.
11. Ченки А. Современный когнитивный подход к семантике: сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. – 1996. – №2. – С. 68 – 79.
12. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202 – 252.
13. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 163 p.
14. Langacker R. W. A Course in Cognitive Grammar. Manuscript / R. W. Langacker – San Diego, 2000.

Список джерел фактичного матеріалу

1. Segal, E. The Class. – New York: Bantam, 1986. –531p.

Цюра С. В. ОСОБЕННОСТИ ИЕРАРХИЧЕСКОГО СТРОЕНИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ (на материале романа Эрика Сигала «Класс»)

Цель статьи – изучение концептуальной метафоры в романе Эрика Сигала «Класс». Поскольку процесс создания метафоры как составной части вербализованных знаний принадлежит к проявлениям индивидуальной мыслительной деятельности, определение ее структурных особенностей в романе Э. Сигала является путем к пониманию индивидуального творческого стиля автора. В статье были выделены центральные и периферийные концепты –

референты метафор. Мы осуществили их тематическую стратификацию, а также их количественный анализ. Основным выводом статьи является то, что типичными для Э. Сигала при создании метафор являются референты, которые сопоставляют и сравнивают мир человека с окружающей его природной средой.

Ключевые слова: концептуальная метафора, концепты, концептуальное поле, классы, подклассы, тематическая стратификация.

Tsyura S. V. PECULIARITIES OF HIERARCHICAL STRATIFICATION OF CONCEPTUAL METAPHORS IN E. SEGAL'S NOVEL.

The article examines conceptual metaphors in Eric Segal's novel "The Class". The process of creation of a metaphor as an integral part of verbalized knowledge, reveals the realization of an author's individual intellectual activity. That's why the article aims at the analysis of the structural peculiarities of metaphors (namely, the textual realization of conceptual metaphors referents in Eric Segal's novel), which is the way to understanding of the author's individual creative style. We differentiated central and peripheral concepts – referents of metaphors. We also made their topical stratification and their quantitative analysis. The main conclusion of the article is the idea that typical and the most important referents in Eric Segal's novel are those based on comparisons of Man with his natural habitat.

Keywords: conceptual metaphor, concepts, conceptual fields, topical stratification.